

BEŞAR ESAD DÖNEMİ'NDE SURİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI VE AB'NİN YERİ

ÖZET

Suriye'nin dış politikasındaki dönüşümleri anlamak için hem ülke içindeki gelişmelere hem de uluslararası değişimlere bakmak gerekir. Çift kutuplu dünya düzeninin yıkılması ile birlikte, Sovyet bloğunun yakın müttefiki olan Suriye, Rusya ile olan yakınlığı hala devam etmesine rağmen, ABD'nin yoğun baskısı altında kalmıştır. Suriye'nin AB ile olan ilişkileri bu gelişmelerin ışığında şekillenmektedir.

ABSTRACT

Syrian Foreign Policy under the Bashar Asad's Rule and the Place of the EU

To understand the transformations in Syrian foreign policy, it is needed to look at the circumstances and transitions both in internal politics of Syria and in international political systems. After the collapse of the bipolar system of the World, although Syrian-Russian collaboration is still being carried on, Syria, as the ex-partner of the Soviet Union, is now under higher pressure of the USA. The Syria-EU relations have being taken shape under those circumstances.

Giriş:

Beşar Esad döneminde Suriye'nin AB politikasını anlamak için, Suriye'nin tarihsel özgeçmişi, jeopolitik, sosyo-ekonomik ve coğrafi yapısı, Modern Suriye'nin yaratıcı olarak görülen Hafız Esad'ın dış politikası ve Suriye'ye hükmettiği dönemlerdeki gelişmeler ile Suriye'nin 1990lar'ın başında geçirdiği dönüşümü, Doğu Bloku'unun yıkılması ile gelişen dünya konjonktüründeki değişimlerle bağlantılı olarak ele alınması gerekmektedir. Çünkü Beşar Esad'ın AB'ye olan bakış açısını ve Suriye'nin dış politikasında AB'nin yeri ve önemini kavramaya çalışırken, Beşar Esad dönemi ile gelişen Suriye dış politikasını, kendi geçmişinden bağımsız düşünmek hatalı olur. Suriye'nin bilhassa küreselleşme olgusu ile yüzyüze gelmesi ve Sovyetler'in dağılması sonucunda Batı dünyası ile zoraki gelişen ilişkiler ve Batı'nın kısmi baskısı ile mecburiyetten kaynaklanan dış politikasındaki liberalleşme, aslında Hafız Esad iktidarının son dönemlerinde ortaya çıkan gelişmelerdir. Bugünkü Beşar Esad Suriyesi'nin dış politikasını da şekillendiren bu gelişmeler, Suriye'nin kendi içinde, toplum yapısında, iktisadi düzeninde ve siyasi sisteminde meydana gelen dönüşümlere hem sebep olmuş hem de bu dönüşümlerden bizzat etkilenmiştir.

Türkiye'nin sorunlu olduğu komşularının ilk sıralarında yer alan Suriye, yakın geçmişe kadar Hatay sorunu, Fırat'ın paylaşımı ve Suriye'deki PKK varlığı sebebiyle, coğrafi ve kültürel olarak Türkiye'ye çok yakın ama siyasi ve ilişkiler anlamında ise çok uzak olmuştur. Neredeyse donmuş olan ilişkiler sebebiyle de Türkiye'de çok araştırılmayan ya da yeterli derecede bilinmeyen bir komuş olmuştur Suriye. PKK varlığının Suriye'den çıkmasının akabinde ivme kazanan ilişkiler, Hafız Esad'ın ölümü ile oğul Beşar Esad ile birlikte adeta parmak ısırtacak nitelikte ilişkiler gelişmiş ve hatta son zamanlarda artan ABD baskısı karşısında Suriye neredeyse yanı başında yalnızca Türkiye desteğini bulabilir hale gelmiştir.

Suriye'nin yalnızca Türkiye ile ilişkilerindeki bu olumlu değişme değil, bu çalışmanın asıl konusu olan AB başta olmak üzere Batı dünyası ile olan ilişkilerinde de pozitif yönde bir ivme görülmektedir. Suriye toplumdaki liberal dönüşüm, ekonomisindeki dışa açılma, siyasi yapısındaki kısmi değişimler, Sovyetler'in dağılması ile birlikte Doğu Bloku'nun bir zamanlar şemsiyesi altında olan Suriye'yi, Batı dünyası ile mecburi bir birlikteliğe ve küreselleşen kapitalizm ile zoraki ve bir miktar da sancılı bir iktisadi eklemlenmeye mecbur bırakmıştır.

* ODTÜ Sosyoloji Bölümü

Yol Ayrımındaki Suriye:

Sovyetler'in dağılması ile çift kutuplu düzenin dağılması ile yeni dünya düzenine alışmaya çalışan Suriye rejimi yalnızca dışta değil içte de çalkantılı bir dönüşüm içine girdi. Rejimin dayanaklarının bile konuşulduğu bir döneme giren devlet rejimi, artık ister istemez kendi içindeki değişik gruplarla uzlaşmak ve talepleri elinden geldiğince yerine getirmek zorunda kaldı. Rejim artık iç çalkantılarla zayıflayan iktidarını, bölgeci ve hizipçi mezhepsel ayrılıklara son vererek sağlamaya çalıştı. İlk olarak ekonomide liberalleşmeye ve ithalat ve ihracat başta olmak üzere ticaretin devlet denetiminden çıkarılması konusunda iş çevrelerinin baskısı hükümeti bazı liberal politikaları kabule zorladı. Çoğunlukla devletin ekonomide ağırlığının hissedildiği, esatist bir modele sahip olan Suriye'de çalışanların çoğu da devlette istihdam edilmekteydi. Fakat çift kutuplu dünyanın son bulmasıyla global bir kapitalist modele geçen dünyada devletin sırtında artan yükü artık Suriye'yi zora sokmuştur. Rusya'nın yardımlarının azalması ile birlikte askeri harcamalar bütçeyi sıkıntıya sokmaktadır. Devletin artık yatırımlar ve iş yaratma hususunda ve artan nüfusu beslem konusunda özel kesime ve ülke içinde sermaye birikimini elinde tutan Sünni ve Halep merkezli ticaret çevrelerinin liberalleşme talepleri cevapsız kalamazdı. Başta 10 numaralı yatırım kanunu olmak üzere ticaretin serbestleştirilmesi v yatırımcının teşvik edilmesi göreceli olarak ülkeyi rahatlasa da bu reformların siyasi liberalleşmeyle beslenmesi gerekecekti. Petrol fiyatlarının artması ve ABD ile ilişkilerinin eskisi kadar iyi gitmediğini gören ve kendisini topun ağzında hissedilen Arap sermayesinin de yeni çekim merkezi olma yolunda hızla ilerlemeye çalışmaktadır. En son olarak Tartus sahillerinde yapılan turizm kompleksleri ile körfez sermayesinin ülkeye gelmesine çalışılmaktadır.

Ayrıca Alevi ve Baas ağırlıklı olan otoriter rejimin yumuşaması konusunda da siyasi talepler artarak devam etmektedir. Halep, Hama ve Humus kökenli İslamcı gruplar dışında, Bayır-Bucak Türkmenleri ile Kamışlı Kürtleri'nin etnik kimlikli talepleri bunlara örnek verilebilir. Halepli İslamcı Abu Ghudda'nın 1995 yılında sürgünden dönmesine izin verilmesi ve bazı diğer uygulamalarla İslamcı taleplerin bir nebze de tatmin edilmesi sağlandı. Türkmenler'in Türkiye'de okumalarına artık rahatlıkla izin veren Suriye ülkeye dönüşlerinde de sorun çıkarmaktan vaz geçmiştir. Aslında Suriye, İslamcı örgütlerin ülkede faaliyette bulunmasına ve konuşlanmasına göz yumuyordu. Hasan Nasrallah ve Hüseyin Fadlallah gibi Hizbullah'ın liderleri ile Hasan Turabi, İshak Farhan gibi çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren İslamcı grupların liderleri sık sık Şam'a gelmekteydiler. Fakat buna karşın yönetim ülke içindeki İslamcı hareketleri kanlı bir şekilde bastırmaktan ve de liderleri sürgüne yollamaktan geri kalmıyordu.

Yol ayrımındaki Suriye'nin ekonomisindeki istikrarlı büyüme yerini iniş ve çıkışlara bırakmıştı. 1992'de % 10.4 kadar büyüyen ekonomisi, 1998'de neredeyse % 0.8 kadarlık bir büyüme ile duraksamaya girmişti. Büyümenin istikrarlı biçimde sağlanmsı için yalnızca yerli sermayenin desteklenmesi ya da Arap sermayesinin ülkeye çekilmesi yetmez; aynı zamanda siyasi istikrarın ve uluslararası arenadaki saygınlığın da artırılması gerekmektedir. Fakat Mısır örneğinde olduğu gibi iktisadi liberalleşmenin tam olarak sağlanması karşılığında siyasi otoritenin eskisi gibi gücünü koruması gerektiğini düşünen yönetici elitler siyasi liberalleşme konusunda, ekonomik alanlarda olduğu kadar cesaretli davranmamaktadırlar. Mısır dışında Çin örneği üzerinde duran bazı politik şahıslar, Baas ideolojisinin aynen korunabileceğini ama aynı zamanda da liberal ekonominin gelişmesinin sağlanabileceğini ve dünya ile bütünleşilebileceğini savunmaktadırlar.



SSCB'nin dağılması ile yalnızca askeri müttefikini değil aynı zamanda en büyük iktisadi destekçisini yitiren Suriye, iki kutuplu sonrası dünyada iktisadi yönden ayakta kalabilmek için Arap sermayesini yanına çekmeyi ve Rusya dengesini yitiren uluslararası politik arenada ABD baskısından kendisini kurtarabilmek için Körfez Krizi'nde Irak karşıtı koalisyonun içinde yer alması Suriye dış politikasında dönüm noktasıdır. Artık dış politikasında maruz kaldığı realiteye uygun politika geliştireceği ve kısmen de olsa liberalleşeceği yolundaki ilk ama en önemli adımı atmış oldu. Suudi Arabistan ve Mısır ile birlikte koalisyonda yer alan Suriye bu ittifaktan sonra önemli ölçüde Körfez sermayesini ülkesine çekti ve büyüme hızını zaman zaman % 10'lara çıkardı. Fakat Batı ile olan bu yakınlaşma daima temkinli olmuştur. Soğuk savaş sonrası soğuk barış dönemi de denilebilir. Hafız Esad'ın temkinli yaklaşımı dışında ülke içi siyasette iktidarı elinde tutan elitlerin dogmatikliği ve liberalleşme ve Batı ile yakınlaşma karşısındaki tutumu da bunda etkili oldu. Aynı zamanda, Irak karşıtı Batı koalisyonunda Suriye'nin uzun süre kalamamasındaki en büyük etken İsrail ile Türkiye yakınlaşması olmuştur. Askeri ve hatta stratejik birlikteliğe kadar giden yakınlaşma Bekaa

Vadisi'ndeki terör örgütlerine ortak veya koordineli hareket yapma derecesine varmıştı. Suriye'ye PKK konusunda, kendi kuzeyinden gelebilecek olası Sovyet tehdidi nedeniyle baskı yapamayan Türkiye fırsatı iyi değerlendirmiş ve İsrail ortaklığı ve ABD desteğiyle Suriye'ye baskısını artırmış ve Öcalan'ın ülkeden çıkarılması konusunda başarı sağlamıştı. Neredeyse tüm konuşları ile sorunlu konumuna düşen ve hem kuzeyden hem de güneyden kuşatıldığını düşünen Suriye koalisyonunda fazla tutunamadı. Zaten Körfez hareketi için önmeli bir jeopolitik pozisyona sahip de değildi ABD açısından. İsrail'in Lübnan içlerinde ve Suriye'nin güneyinde askeri hareketlerini yoğunlaştırması sonucunda, zaten Rusya desteğini yitirip askeri anlamda darboğaza giren Suriye'nin neredeyse tüm askeri gücünü güneye kaydırabilmesi, kuzeyde Türkiye ile tüm sorunlarını çözmesine ve barış ortamına girmesine bağlıydı. İşte bu zorunluluk da Suriye'nin Batılı sayılan ülkeler içinde en yakınlaştığı ülke Türkiye oldu. Zaruretten doğan bu ilişki daha sonraları, ABD baskısına karşı neredeyse Suriye'nin tek savunucusu konumunda Türkiye'nin yer almasına kadar uzanacak karşılıklı çıkar dengesine dayalı bir ilişki haline geldi.

Suriye'nin Varlığının Temelindeki İsrail:

Kendisini en geniş anlamıyla Şam toprakları (Bilad es-Şam) diye kendi nüfuz alanı olarak gördüğü Levant coğrafyasında topraklarının daraldığını ve kuşatıldığını düşünen Suriye, Levant'daki muhatabı olarak daima İsrail'i görmüştür. Suriyelilik kimliğinin de tam oturmadığı halkını bir arada tutmak için ortak düşman veya öteki yaratmada İsrail'in büyük rol oynadığı yadsınamaz. Melhem ayrıca, Arap aleminde nüfus açısından Mısır kadar ağırlığı olmayan ve Körfez'dekiler gibi yer altı zenginliğinden yoksun olan Suriye'nin Arap Ligi'nde kendi ağırlığını İsrail karşıtlığı ile kurduğunu anlatır. Çünkü Levant Bölgesi'nde İsrail'e karşı dişe diş direnen tek ülke konumunda olan Suriye, kendisini adeta Araplar'ın İsrail karşılarındaki tek temsilcisi olarak görmektedir. İsrail'e karşı daima dengeleyici unsur olarak kendisini gören Suriye'nin bu tutumu o kadar önemli ki neredeyse ulusal kimliğinin temel öğelerinden birisi, yönetimin ve rejimin en önemli meşruiyet araçlarından birisi ve dış politikada elindeki neredeyse en büyük kozudur. Bu nedenle Suriye'nin İsrail ile olası dostluğu Filistin-İsrail barışından bile daha zordur demek yanlış olmaz.

Hafız Esad iktidarının son dönemlerinde İsrail ile barış görüşmeleri hususunda kanalları açık tutmaya özen gösterdi. Bunda Sovyetler'in dağılması da etkili oldu. Fakat Esad daima genişletilmiş ve çok taraflı bir barış müzakeresinde ısrar etti. Belki de yanında diğer Arap ülkelerini de alıp elini güçlendirmek için bunu istiyordu. Ama asıl sebebin, Filistinliler'in haklarını savunan Suriye'nin, Filistin'in İsrail ile barış görüşmelerine Madrid ve Oslo süreci ile oturması nedeniyle eli-

nin boşa çıkmasıdır. Filistin'in kendisini doğrudan taraf olarak görüp İsrail ile müzakere yapması, Suriye'yi yalnızca süreçten uzak tutmadı aynı zamanda, Suriye'nin elindeki kozun boşa çıkması sebebiyle kendisinin önemli bir taraf olmaktan çıkmış olmasıdır. Suriye'nin ilk Körfez Krizi'nde görece iyileşen ilişkileri, Clinton döneminde Amerikan yönetiminin 1996'da İsrail'in Gazap Üzümleri askeri operasyonunu desteklemesi Suriye'yi şaşırtdı. ABD hala bölgede Irak, İran ve Suriye'yi şer üçgeni olarak görmekteydi. İsrail'in Güney Lübnan'ı vurması aslında bu ülkede etkin olan Suriye nüfuzunu kırmaya yönelikti. İsrail'in ayrıca Irak'taki bir reaktörü ve Tunus'taki FKÖ liderlerine ait yerleşimleri vurması da bölgede kendi güvenliğini sağlamak için İsrail'in artık sınırların çok dışına da çıkabileceğini ve bunun da ABD tarafından açık ya da el altından destekleneceğini gösterdi. İsrail'in Mısır ile yaptığı barış antlaşması, Suriye'nin Mısır desteğini yitirmesinde de etkili oldu. Partnerlerle sağlanan stratejik dengeyi sağlamayı düşünen Suriye, Humeyni İran'ı ile yakın bir ilişki ve ittifak konumuna geçti. Suriye Gazap operasyonları neticesinde 60 kadar MIG Rus yapımı savaş uçağını Bekaa Vadisi'nde yitirdi. Silah ortağı olarak Rusya'nın devreden çıkması ve güneyinde Ürdün ile Mısır'ın İsrail ile barış ortamına gitmesi, Hafız Esad'ın Rusya'dan boşalan stratejik ortaklığa İran'ı getirdiğini göstermektedir. Fakat şu da bir gerçek ki; Clinton'un bir kere Cenova'da bir kere de Şam'da Esad ile görüşmesi ve genişletilmiş bir barış süreci için çaba göstereceğini bildirmesi, Suriye-ABD ilişkilerinin düzeleceği sinyalini verdi. Fakat ABD'deki yönetiminin oğul Bush'a ve Cumhuriyetçiler'e geçmesi ile gündeme oturan BOP ile Suriye tekrar hedef tahtında yer alacaktır.

Lübnan'daki Suriye ve Suriye'nin İdam Fermanı: Mehliş Raporu:

14 Şubat 2005'te Lübnan'ın eski Sunni başbakanı ve önde gelen zengin işadamı Refik Hariri'nin öldürülmesi ile başlayan süreç Şam'ın ortasına bomba gibi düştü ve akıllara gelen soru dillendirilmeye başlandı. Sıradaki Suriye mi?. Hariri'nin öldürülmesinden önce Eylül 2004'te BM 1559 sayılı karar ile Lübnan'da bulunan tüm yabancı güçlerin çekilmesini savunmaktaydı. Yaklaşık 14 bin askerini ve sayısını tahmin edemediğimiz kadar Muhaberat mensubunu bulunduran Suriye hedef tahtasının tam ortasına oturmuştu. Ülkede başlayan ve yıllarca süren iç savaş nedeniyle Suriye askerlerini kurtarıcı gözüyle görüp ülkeye davet eden başlıca müslüman gruplar da artık ülkeden Suriye'nin çekilmesini talep etmekteydi. Beyrut Amerikan Üniversitesi'nin öğrencisi olan çoğu libeal gençler de artık Lübnan'ın Suriye güdümünden çıkmasını talep etmekteydiler. Çünkü Lübnan'da Suriye'nin etkisinin devam etmesi demek ülkenin devamlı olarak İsrail ile Suriye'nin savaş alanı haline gelmesi demektir. Zaten İsrail uçakları tarafından bombalanan Güney Lübnan ile Beyrut'un önemli bir kısmı hala yıkıntı halindeydi.

İlk olarak Lübnan'da bulunan çoğu müslüman olan ve Suriye'yi ülkeye yardıma çağıran grupların dışında ülkeye çalışmak için gelip yerleşen Suriyeliler'i koruma amacıyla ülkeye askerlerini sokan Suriye, Lübnan'ı bilad es-Şam diye adlandırdığı geniş Suriye toprağı olarak görmeye başlaması ve İsrail'i kuzeyden sıkıştırmaya başlaması, ayrıca da destek verdiği terör örgütlerinin Lübnan'da yuvalanmasına göz yuman Suriye zaman zaman bu örgütlerini komuşularına karşı da kullanmıştır. Lübnan'daki Suriye varlığının kesilmesi artık hayati önem arz etmeye başlamış ve bu durumdan en çok zarar gören Türkiye ile İsrail'in ortaklığına gitmesi Suriye'yi köşeye sıkıştırmıştı.

Fakat Hariri suikastı ile başlayan ve Mehlis Raporu ile kritik döneme giren Suriye'nin varlığı Türkiye'yi ciddi bir biçimde düşündürmeye başlamıştı. Irak'ın ABD tarafından işgali sonucu bölgedeki Kürtler'in federatif yapı ile ellerini güçlendirmesi gibi benzer bir durum Suriye'nin parçalanması olasılığı ile bu sefer Suriye topraklarında cereyan edebilirdi. Bölgedeki statik durumun değişmesi yönünde çaba gösteren ABD'ye karşın Türkiye dış politikasının adeta yeni baştan yazmaya başladı. Suriye'nin bu sefer Türkiye için ne kadar hayati öneme sahip olduğu anlaşılmaya başlandı. Hatta bölgede artık ABD'nin yeni müttefikinin Kürtler olduğu söylendi ve Türkiye, Suriye ve İran ile birlikte olası Kürt tehdidine karşı ortak hareket etmeye bile başladı. Oluşmakta olan Şam-Ankara-Tahran üçgeni ABD'nin tepkisini çekecek ve zaten 1 Mart tezkere olayı ve Kuzey Irak'taki Türk askerlerinin başına ABD güçlerince çuval geçirilmesi olayı ile gerilen Türk-Amerikan ilişkileri yara alacaktır. Türk kamuoyunun Amerikan karşıtı olmaya başlaması ve Ortadoğu ülkelerinin yanında yer alması ile ittifak gözden geçirilecektir. Özellikle de Suriye ile olan kültürel ortaklıktan bahseden ve jeopolitik konumunun hayati önem taşıdığına dair yazılar yer alacaktır. Aslında Türkiye cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in yoğun gayretleri ve girişimleri ile ilişkilerin bu boyuta gelmesi, Suriye-Türkiye yakınlaşmasında dış işleri bürokratları ya da olası bir hükümet programından ziyade, askeri çevrelerin bu yönde gelişen görüşleri doğrultusunda cumhurbaşkanını yönlendirdiği konusunda sorular akla getirmektedir. Zira ulusal sol akımdan olduğu bilinen cumhurbaşkanının Türkiye'nin varlığına yıllardır tehdit eden Suriye'ye bu kadar yakınlaşması kişisel sebeplerden olmadığını göstermektedir. Siyonizme ve İsrail'e karşı fiziksel olarak da pratikte de karşı durabilen tek güç dengesi konumunda olan Suriye, Lübnan'ı ayrıca İsrail ile kendi arasında bir tampon kale olarak görmekteydi.

Beşar Esad'ın Dinazorlarla Dansı:

Bu çalışmanın vardığı en önemli tespitlerinden biri, Suriye'deki değişimi yeni cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın kişilik özelliklerinden ziyade, değişen dünya dengelerinde aramak gerektiğidir. Bu değişim ise

Sovyetler'in dağılması ile çift kutuplu dünya dengesinin son bulmasıdır. Bu oluşum eski başkan Hafız Esad döneminde gerçekleştiği için asıl değişimin başlangıç aşamalarını Hafız Esad'ın başkanlığının son yıllarında aramak gerekir.

Fakat ikinci bir önemli tespit ise şudur: Şimdiye kadarki literatürdeki Suriye çalışmalarında Suriye'nin iç siyasi yapısı, toplumsal ve iktisadi gelişimi ve dış politikası bilhassa hafız Esad politikalarının sonucu gibi sunulmaktadır ya da Hafız Esad'ın kişiliğinde var olduğu şeklinde anlatılır. Günümüz Suriyesi'nin her ne kadar yaratıcısı olarak sunulan Hafız Esad'ın bunda payı büyük olsada, Suriye yönetimini, politika elitlerini ve Suriye'yi yaratan güç çevrelerini sıralamadan yalnızca Hafız Esad'ın kendisine odaklanmak yanlış olacaktır. Hafız Esad'ın çevresinde Baas Partisi çatısı ve ideolojisi altında toplanmış olan çoğu Alevi, fakat yalnızca Alevi değil elbette, askeri ve bürokratik kesim bulunmaktadır. Bu çevrelerin görüşlerine aksi bir şekilde rahatça bir liderin tavır alması güç olur. Bu tespiti Beşar Esad'ın uygulamaya çalıştığı reform hareketlerinin karşısında eski güç odaklarının bulunmasını anlamakta kullanabiliriz. Mevcut düzenden güç payı alan çevrelerin Beşar Esad'ın karşısında durması çoğu zaman Esad'ı güç durumda bırakmıştır. Özellikle de baba Esad'ın en yakın adamı ve cumhurbaşkanı yardımcısı olan Halepli Sünni Avukat Abdulhalim Haddam'ın Fransa'ya kaçması ve Hariri suikastında Beşar Esad'ı suçlaması, ülke içindeki reformcularla statükocuları karşı karşıya getiren en önemli olaydı.

Beşar Esad Dönemi Dış Politikası ve AB:

Değişen dengeler üzerine ve çift kutuplu dünyanın yıkıntıları üzerine dış politika oluşturmak zorunda kalan Beşar Esad, kendisini henüz yeni dengelerin tam oluşmadığı, ki bu süreç hala devam etmektedir, ve ABD tarafından yeniden kurulmaya çalışılan farklı bir düzende adeta var olma ve ayakta kalma mücadelesi içine girmiş bir ülkeye cumhurbaşkanı oldu. Babasının uzun yıllar devam ettirdiği dış politika artık değişmek zorundaydı. Babası da bu değişimi yakalamış ve kısmen de olsa değişimi başlatmıştı. Fakat babasının ömrü yetseydi Suriye'nin yeni dış politikası daha da oturmuş ve kökleşmiş olurdu. Böylece babasından devraldığı dış politikayı da sürdürmeye çalışan Beşar Esad kalan mirasın ne olduğu daha iyi kavradı. Adeta el yordamıyla bulmaya çalıştığı yönünü belirlerken etrafında çöreklenmiş halde olan eski rejim yanlıları ve çıkar-güç odaklarının baskısı ile başa çıkmak zorundadır.

Beşar Esad dönemi dış politikasını, Hafız Esad döneminden buçak gibi kesilmiş, bir öncekinden bağımsız ya da kendinden menkul bir şekilde Beşar Esad tarafından başlamış yeni bir dış politika gibi görmek yanlış olur. Babasının iktidarının son döneminde şekillenen dış politikada artık yegane partner olarak görülen

Sovyetler Birliği yoktur. Sovyetler'in dağılması ile İsrail'e göçeden Rusya yahudileri sayesinde, özellikle de Gorbaçov döneminde başlayan Rusya-İsrail yakınlaşması, artık Rusya'nın eskisi gibi partner olamayacağını göstermişti. Bu nedenle Suriye'nin yeni dış politikası artık çoklu partner biçiminde realist politikalarla devam edecektir.

Sovyet-Suriye partnerliğini, çift kutuplu dünya düzeninde, Wallerstein'in öncülük ettiği merkez-çevre paradigması çerçevesinde okumak anlamlı olacaktır. İki büyük merkez tarafından paylaşılmış olan dünyada Suriye, Sovyetler merkezinin bir çevre ülkesi olarak, ABD merkezinin diğer çevre ülkesi olan ve bölgede ABD'nin desteği ile varlığını sürdüren İsrail ile çatışmasını aslında, Ortadoğu'da bu iki büyük merkez ülkenin nüfuz mücadelesi olarak anlamak gerekir. Dolayısıyla, Sovyetler'in desteği ile Suriye daha statik bir dış politika oluşturabilmiştir. Fakat merkezlerin artık kim olduğunun bilinemediği ve tek merkezli sanılan dünyada aslında ABD'nin de gücünün azaldığını ve hegemonyasını yeniden oluşturmak için saldırganlaşmaya başladığını kabul edersek Suriye dış politikasının yeni yüzünü anlamamız daha anlamlı olacaktır.

Bu çoklu partnerli dış politikada AB de az ya da çok yerini almaya başladı. Aslında AB'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası çok önceye dayanmaktadır. Hatta birliğin oluşum süreçleri ile Ortadoğu politikası aynı anda gelişti diyebiliriz. Ortadoğu'nun kaynaklarının rahatça gelişmiş devletlerce kullanılabilmesi çok önemlidir. Dünya enerji kaynaklarının en önemli bölgesi olan Ortadoğu aynı zamanda coğrafi ve jeostratejik olarak da dünya coğrafyasının merkezinde ticaret yolları üzerinde ve üç büyük dinin merkezlerini içinde barındıran bir bölge olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na kadar burası genelde Fransa ile İngiltere arasında sömürge yarışına sahne olmuş ve adeta Kuzey Afrika ve Levant bölgesinde Fransa diğer kesimlerde ise İngiliz sömürgesi yıllarca hüküm sürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgeye İngiltere tarafından adeta sokulan ABD hakimiyet kurmaya çalışmıştır. İsrail'in kuruluşundan bu yana kanayan yara olan Ortadoğu bu sefer de iki kutuplu dünya da Rusya ile ABD'nin taraf olduğu rekabete sahne olmuştur.

Uzun süren sömürge geçmişi ve görece daha yakın ilişkileri nedeniyle Ortadoğu toplumlarına ve İslam kültürüne daha yakın olan Avrupa ülkeleri birlik oluturana kadar fazla etkin olamamıştır. Birliğin kuruluşundan beri de zaman zaman etkinliği artmış, zaman zaman da azalmıştır. İki kutuplu dünya düzeninde yanı başındaki komünizm ve Sovyet tehdidine karşı Nato şemsiyesi altında ve ABD'nin himayesinde gelişen Avrupa, ne zamanki Rusya ile ABD'nin arası soğusun, ABD'nin politikalarını takip etmiş ve kendi bağımsız politikasını oluşturmada güçlükle karşılaşmıştır. Fakat çift kutuplu düzenin çözülmesi ile NATO artık kendisine Avrupa dışında da tüm dünyaya yayılan ve

adeta BM'nin askeri gücü gibi hareket eden bir şemsiye haline gelince AB de kendisini artık dünya politikasında etkin bir oyuncu olarak görmeye çalışmaktadır. Bu nedenle yanı başında Akdeniz karşılıklı paylaştığı karşı sahildeki komşuları Ortadoğu ülkeleri ile ilgili kendi politikalarını geliştirmeye çalışmıştır. Önemli ölçüde göç ve terörün bu ülkelerden sızma tehdidinin yanı sıra bu bölgenin tarihsel ve coğrafi olarak aslında Avrupa'dan ayrı düşünülmemeyecek olması AB'nin kayıtsız kalmasını engellemiştir.

Ortadoğu'da ya kaynak aktarmak yönünde ya da arabulucu olarak rol alarak her zaman Avrupa ülkelerinin etkisi hissedilmiştir. Bu sefer birlik olarak hareket etmeye çalışan AB'nin içinde tam anlamıyla bir birlik henüz oluşmamıştır. Oluşum aşamasındaki AB'nin zaman zaman politikalarında ortak hareket görmek zor olmaktadır. Nitekim son Körfez krizinde ABD'nin Irak'ı işgaline en çok destek veren İngiltere ile en çok karşı çıkan Fransa aynı birliğin üyesidirler. AB tarafının en büyük dezavantajı hala oluşum aşamasında olmasıdır. İsrail Filistin sorununda Araplar'a daha yakın olabilen AB Araplar tarafından daha kolay muhatap olarak görülebilmektedir. Filistin'i en çok mali açıdan destekleyen ülkeler AB ülkeleridir ve tarihsel sebeplerden dolayı Araplar'a yakın olan AB aslında en önemli avantajı da elinde tutmaktadır. Diplomaside diyalog yolunu açık tutan köklü bir geleneğe sahip olan AB, Ortadoğu'da zaman zaman bürokratik hantallığının dezavantajını yaşamaktadır. Çoğunlukla ABD'nin pragmatik ve pratik politikaları karşısında geri plana düşmektedir. Fakat 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Lahey zirvesi ile Araplar'a daha yakın duran AB, Araplar'ın Rusya'dan beklediği desteği bulamamasından kaynaklı, önemli bir nüfuz elde etti. Zaten Akdeniz kıyısı olan ülkeler İtalya, Fransa ve İspanya Akdeniz kıyısındaki Arap ülkeleri ile karşılıklı ilişkilerini geliştirmekteydiler. İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve Filistin'i tanıması gibi ağır şartlar içeren Schuman Raporunu savunan Fransa başta olmak üzere, İngiltere harici ülkeler genelde Araplar'ın da yaşam hakkını gözetten bir barıştan yana oldular.

İtalya'nın girişimi ile İsrail ile Filistin tarafını ilk kez tek açtı altında bir araya getiren 1979 Roma Toplantısı'ndan sonra AB'nin kayda değer en önemli girişimi belkide bugünün AB-Arap Alemleri ilişkilerini de şekillendiren en önemli girişimi 27-28 Kasım 1995 Barcelona Zirvesi ve bu zirve ile adımları atılan EURO-MED ortaklığıdır. 15 Avrupa ülkesi ile Akdenize kıyısı olan 12 ülkeyi bir araya getiren bu girişim ile geniş çaplı bir Arap-AB yakınlaşması ortaya çıkmıştır. Çünkü Arap dünyası ve bilhassa Ortadoğu ile Avrupa'yı birbirine Akdeniz bağlar. Ortadoğu'da etkin olan diğer güçlerin başta Rusya ve ABD'nin bulunmadığı ve tüm insiyatifin AB'nin elinde olduğu bu oluşum, AB-Arap devletleri ilişkisinin ve AB'nin Ortadoğu politikasının en elle tutulur ve somut girişimidir.

Olson makalesinde AB tezlerini savunarak, AB'nin ABD tarafından Madrid süreci, Oslo görüşmeleri ve İsrail'in Ürdün ve Filistin ile olan müzakerelerinde dışlanmasını sert bir dille eleştirir. AB'nin sürekli olarak bölge ülkelerine en fazla yardım yapan ülke olduğunu anlatıp rakamlar da vermektedir. 1994'te Filistin'e beş yıllık 600 milyon dolarlık bir yardım paketini, AB-Ürdün İşbirliği Antlaşması çerçevesinde verilen 514 milyon doları ve daha birçok paketi örnek vererek AB'nin yalnızca para kasası görevi gördüğünü anlatır. Barcelona sürecinin de bu aşamada AB'nin en aklıllı politikası olduğunu ve bu sürecin Ortadoğu'ya çok şey kattığını savunur. Yazar hatta Barcelona sürecini, "Yeni Akdeniz Düzeni" olarak tanımlayacak kadar cesur bakmaktadır. EURO-Med alanının 2010 yılında dünyanın en büyük pazarı olacağını ve 30-40 ülkeyi ve 800 milyon kişiyi kapsayacağını anlatan yazar, bilhassa da Filistin ile zaten müzakere halinde olan İsrail'in asıl önemli olarak Suriye ile temasta olmadığını belirtiyor. EURO-MED ise Suriye ile İsrail'i bir çatı altına getiren tek organizasyon konumunda.

Siyasi ve güvenlik işbirliği, ekonomik ve finansal işbirliği ile sosyal ve kültürel işbirliği biçiminde üç ana başlık altında işleyen bu süreç yalnızca AB tarafından dayatmalar ya da AB ülkelerini Ortadoğu'dan gelecek olan göç ve teörö dalgasına karşı korumaya yönelik değil, içerdiği maddeler itibarıyla, Ortadoğu ülkelerinin liberalleşmesinde ve Batı ile entegrasyonunda yardımcı olacak paketleri de içermektedir. Karşılıklı ilkesinin sürekli vurgulandığı bu süreçte Arap ülkelerini kendilerini onurlu birer taraf olarak görebilmekteler. O nedenle zaman zaman ABD'ye alternatif olacak gözüyle baktıkları bu sürece çok önem atfetmekteler. Son olarak Olson, barış sürecine katkısı açısından AB'yi daha etkin görmek istediğini belirtse de İsrail'i bir engel olarak görmeden de edemiyor. Araplara daha ziyade yakın durmaya çalıştığı için belki de İsrail'in ABD güdümünde kalmasını ve de özellikle 1996'da iş başına geçen Likud hükümetini bu süreçte engel olarak görmekteydi.

Soğuk Savaş sorası yalnızlığa itilen Suriye, küresel güçlerden birisi olmaya başlayan AB ile ilişkilerini derinleştirmeye başlamış ve yanibaşında oluşan bu birliğe kayıtsız kalamamıştır. 1991 yılında çıkarılan 10 numaralı yatırım kanunu ile Suriye beklenen liberalleşmeyi hızlı bir biçimde yaşayamadı. AB ile EURO-MED ve MEDA Tüzüğü yardımlarına dayanan yakınlaşma sonucu başta Almanya kaynaklı olmak üzere, Avrupa Yatırım Bankası kredileri 1999 ve 2000 li yıllardan itibaren Suriye'ye açıldı. Suriye'nin nüfus artış hızı en önemli ekonomik ve sosyal sorundur. Büyüme hızı istenildiği gibi olmadığı için her yıl işgücüne katılan binlerce kişiye iş yaratmak aynı zamanda rejimin de meşruluğuna gölge düşmesini engeller. Halkın devlete olan bağlılığı da buna bağlıdır bir nebze. Artan iktisadi sorunlar ülkede memnuniyetsizlik yarat-

mış ve yeni başkan Beşar Esad pekçok vaatle ve umutla iş başına gelmiştir. 2000 Eylül'ünde Suriye hükümetinin kabul ettiği bir plana göre beş yıl içinde 400 bin kişilik istihdam yaratmak zorunda kalan devletin yaklaşık 50 milyar EURO'luk bir bütçeye ihtiyacı vardır. AB'nin de Suriye'den önemli talepleri olmaktadır. Komşularıyla yakın ve dosytane ilişkiler, askeri harcamaları ve militariz etkisinin politikada azaltılması, ülke içinde başta Kürtler olmak üzere etnik halklara haklarının iadesi gibi siyasi liberalleşmeye dair talepler karşısında Suriye isteksiz ya da ağır hareket etmektedir.

AB Suriye ilişkileri öncelikle ticari ilişkilere dayanmaktadır. 1999 yılı verilerine Maşrik ülkelerine yaklaşık 8,6 milyar EURO ihracat yapan AB, bu bölgeden 5 milyar dolarlık ithalat yapmış ve bu ticaretin de % 16'sını Suriye ile gerçekleştirmiştir. Suriye ile ticaret yapan en önemli AB ülkeleri ise başta İtalya, Fransa ve İspanya gibi Akdeniz kıyısı ülkeler ile Almanya'dır.

AB ile Suriye arasındaki ilk işbirliği antlaşması 1977 yılında yapıldı ve beşer yıllık mali protokoller çerçevesinde Suriye'ye mali yardım yapılması ve Suriye menşeli malların birlik içinde serbest dolaşımı gibi konular görüşüldü. Bu protokoller başlıca altyapı ve klasik iktisadi işbirliği biçiminde olmuştur. EURO-MED çerçevesinde Akdeniz ülkelerine yardımı kapsayam MEDA (Mediterranean Aid) programına Haziran 2000'de dahil olan Suriye, 2001'de bazı Suriye köylerinin altyapı ve Filistin mülteci kamplarına yönelik proje destekleri almıştır. 2002 yılında ise 30 milyon dolarlık bir sağlık destekleme yardımı alan Suriye, MEDA II çerçevesinde, 2002-2004 yılları için, belediyelerin modernizasyonu, altyapı, Sanayi Bakanlığı ile Merkez Bankası'nın revizyonu, TEMPUS çerçevesinde yükseköğretim sisteminin modernizasyonu gibi alanlarda AB'nin desteğini almıştır. 1997 yılında AB ile ortaklık antlaşması imzalamak istediğini beyan eden Suriye ile AB arasında müzakereler başlamıştır. Daha önce Mısır, Ürdün, Fas, Tunus, FKÖ ile imzalanan antlaşmalar benzer şekilde isteklerde bulunan AB antlaşma doğrultusunda malların serbest dolaşımı ve tarifelerin kaldırılması, yabancı yatırımı kısıtlayan maddelerin kaldırılması, eğitim ve sağlık gibi sosyal konularda işbirliğini de içeren bazı ortaklıklar ve siyasi diyalogu talep etmektedir. Ayrıca AB'yi tedirgin eden göçmen konusu ile terör ve uyuşturucu ve silah kaçakçılığına karşı işbirliğini de içeren görüşmelere Suriye'den Planlama Bakanı İssam Zaim ile Teknoloji Bakanı Hassan Shrayte eşlik etmiştir. Müzakereler yılda iki kez Brüksel ve Şam'da yapılmakat olup karşılıklı ilkesiine dayalı sürdürülmektedir. 1979'da açılan AB Komisyonu Suriye delegasyonu çalışmalarına özellikle de MEDA kapsamında yoğunluk vermiştir. AB'nin bölgede daha çok kaynak yaratıcı konumda olduğu, buna karşılık siyasi yönden ağırlığının ABD kadar olmadığı delegasyonun resmi web sayfasından da anlaşılmaktadır. Daha çok mali, finansman

veya sosyal konulara ilişkin projeler etrafında gelişen ilişkiler, Ortadoğu sorununa siyasi çözüm bulma iddiasından hala uzaktır. 10 Nisan 2006'da Lüksemburg'ta yapılan Dış İlişkiler Konsey Toplantısı'nda alınan karar, AB Komisyonun Suriye temsilciliğinin sayfasında yer almaktadır. Daha önceki söylemini aynen tekrar eden kararda Filistin halkının haklarının gözletilmeye ve temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yardımların yapılmaya devam edileceği belirtilmektedir. Buna karşılık Filistin Yönetimi'nin de İsrail'in varlığını kabulü ve varlığına saygı duyulması ve şiddet dışı iletişim kanallarını açık tutması istenilmektedir. AB'nin yeni bir şey getirmediği açık olsa da ABD'nin aksine taraflara eşit durmaya çalışan ve hatta Filistin halkının hakkını gözeterek Arap tarafına da yakın durabilen bir konumda olarak avantajlı bir pozisyona sahiptir. Fakat siyasi yönden heniz birlikteliğini tamamlayamamış olan AB'nin siyasi çok başlılığı dış politikasına da yansımaktadır. AB göreceli pratikten ve çabuk politika geliştirip uygulamaktan hala yoksun olduğu için, uygulamada ABD öne geçmektedir. Fakat iktisadi yönden küresel bir güç olduğu açıkça ortada olan AB'nin bölge için hala finansman kaynağı (payer) rolü oynamaktadır. Bu nedenle ilişkiler daha çok iktisadi işbirliği yönündedir.

Kaynaklar

1. Ağca, Kürşat, Ekim 2004, "Suriye'nin Ekonomik Durumu", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, edit. Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, 289-340, Ankara: Platin
2. Arslan, Esad, 15 Aralık 2005, "Şam-Tahran Ekseninde Türk-Amerikan İlişkileri", 2023, no. 56, 40-44
3. Aydos, Volkan; Duran, Meltem, 2000, **Suriye Ülke Etüdü**, İstanbul: İTO
4. Bahout, Joseph, 1994, "The Syrian Business Community, its Politics and Prospects", **Contemporary Syria**, edit. Eberhard Kienle, 72-80, London: British Academic Press
5. Çeçen, Anıl, 15 Aralık 2005, "Türkiye Açısından Suriye", 2023, no. 56, 32-38
6. Haddad, Bessam, Winter 1999, "Change and Stasis in Syria: One Step Forward...", Middle East Report, no. 213, Millennial Middle East: Changing Orders, Shifting Borders, 23-27
7. Hinnebusch, Raymond, 1994, "Liberalization in Syria: the Struggle of Economic and Political Rationality", **Contemporary Syria**, edit. Eberhard Kienle, 97-113, London: British Academic Press
8. Hinnebusch, Raymond A., Autumn 1996, "Does Syria Want Peace? Syrian Policy in the Syrian-Israeli Peace Negotiations", Journal of Palestine Studies, vol. 26, no. 1, 42-57
9. Hinnebusch, Raymond, 2002, **Syria: Revolution from Above**, London: Routledge
10. Kalafat, Yaşar, 15 Aralık 2005, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Jeokültürel Boyut", 2023, no. 56, 50-52
11. Kılıç, Murat, 15 Aralık 2005, "Türk ve Suriye Kültürü Arasındaki Ortaklıklar", 2023, no. 56, 54-58
12. Kienle, Eberhard, 1994, "The Return of Politics? Scenarios for Syria's Second Intifada", **Contemporary Syria**, edit. Eberhard Kienle, 114-131, London: British Academic Press

13. Kienle, Eberhard, 1994, "Liberalization between Cold War and Cold Peace", **Contemporary Syria**, edit. Eberhard Kienle, 1-13, London: British Academic Press
14. Lobmeyer, Hans Günter, 1994, "Al-dimuqratiyya al-hall? The syrian Opposition at the End of the Asad Era", **Contemporary Syria**, edit. Eberhard Kienle, 81-96, London: British Academic Press
15. Melhem, Hisham, Spring 1997, "Syria between Two Transitions", Middle East Report, no. 203, Lebanon and Syria: The Geopolitics of Change, 2-7
16. Nasrallah, Fida, 1994, "Syria after Ta'if: Lebanon and the Lebanese in syrian Politics", **Contemporary Syria**, edit. Eberhard Kienle, 132-138, London: British Academic Press
17. Olson, Robert K., Summer 1997, "Partners in the Peace Process: The United States and Europe", Journal of Palestine Studies, vol.26, no.4, 78-89
18. Perthes, Volker, 1994, "Stages of Economic and political Liberalization", **Contemporary Syria**, edit. Eberhard Kienle, 44-71, London: British Academic Press
19. Pölling, Slyvia, 1994, "Investment Law No. 10: Which Future for the Private Sector?", **Contemporary Syria**, edit. Eberhard Kienle, 14-25, London: British Academic Press
20. Quilliam, Neil, 1999, **Syria and the New World Order**, the USA: Ithaca Press
21. Rivlin, Paul, 2005, **The Syrian Economy in the 1990s**, the USA: Data and Analysis Series Delbanco
22. Seale, Patrick; Butler, Linda, Autumn 1996, "Asad's Regional Strategy and the Challenge from Netanyahu", Journal of Palestine Studies, vol. 26, no. 1, 27-41
23. Sukkar, Nabil, 1994, "The Crisis of 1986 and Syria's Plan for Reform", **Contemporary Syria**, edit. Eberhard Kienle, 26-43, London: British Academic Press
24. Tangör, Burak, Ekim 2004, "AB ve Suriye İlişkileri (1977-2002)", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, edit. Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, 419-434, Ankara: Platin
25. Van Dam, Nicholas, 1996, **Suriye'deki İktidar Mücadelesi**, çev. Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık, İstanbul:İletişim Yayınları
26. Yavuz, Celalettin, 15 Aralık 2005, "Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'nin İkinci Durağı Suriye mi?", 2023, no. 56, 10-17
27. Yılmaz, Türel, 15 Aralık 2005, "Mehlis Raporu: Suriye ve Türkiye'deki Yansımaları", 2023, no. 56, 26-31
28. Yücel, Hayrettin, Temmuz 2001, **Suriye Ülke Raporu**, Ankara: İGEME
29. Zisser, Eyal, 2001, **Asad's Legacy: Syria in Transition**, London: Hurst & Company
30. Zisser, Eyal, 2005, **Syria at Crossroads**, the USA: Data and Analysis Series Delbanco
31. www.dtm.gov.tr
32. www.devdata.worldbank.org
33. www.sana.org (Syrian Arab News Agency)
34. http://europa.eu.int/comm/external_relations/syria
35. www.delsyr.cec.eu.int